

Ад. Бабарэка

Лірыка Міхася Чарота

I

Бурныя хвалі рэвалюцыі вынеслі на ніву беларускай літаратуры цэлую пляяду маладых поэтаў і пісьменьнікаў. На ўзораных кастрычнікавым плугам „няўродлівых“ загонах узышоў чырвонаю шчоткаю Маладняк. Ё вась у самай яго сярэдзіне па-над рэчкай імглістай скалынае-калыша „ваду, што дажджом налілася сьвінцовым“, будзіць балота гучным сьпевам і кліча жыцьця вясну шумліва-мяцежны і сумны Чарот.

Яго „гучны акорд песьні новай“ абшуквае далі, „у сэрцах скрыжалі“ знаходзіць і пакідае па камянэх сьляды.

„У вершах песьняра адчуваецца сіла сучаснай жыцьцёвай творчасці, каторая йдзе ўкола нас“. Яго верш „бадзёрыць нашу думку, падымае настрой і кліча да барацьбы і працы“. Так кажа Ёгнатоўскі ў сваім нарысе „Мотывы лірыкі беларускага песьняра Чарота“.

Ё калі так шуміць Чарот для тых, хто кажа: „наша радасьць—яго (Чарота) радасьць, наша гора—яго гора¹⁾, то другія толькі „часткова“ знаходзяць у яго песьнях „асьвяжаючую плынь сапраўдна-пролетарскай поэзіі“, якая ўнесена ім у беларускае пісьменства²⁾.

Ну, а для трэціх „большинство“ песень Чарота „так сказаць, на злобу дня—в коммунистическом духе“ і сам Чарот для гэтых „ничего не говорит о необходимости заменить старую культуру новой лучшей... не указывает для этого ни способов, ни средств“, кажа акадэмік Карскі і ставіць пытаньне: „А где же изображение идеальной жизни, необходимой принадлежности всякой поэзии?“³⁾

¹⁾ Ёгнатоўскі—„Мотивы лірыкі Чарота“.

²⁾ М. Пятуховіч—М. Чарот—„Завіруха“.—Полымя № 1, стар. 84.

³⁾ Е. Карский—Белоруссы, т. III, вып. III, стар. 406.

Чацьвертыя разам з першымі знаходзяць у Чарота адбітак быту, настрояў і пачуцьцяў селяніна і рабочага¹⁾.

І нарэшце ўсе сыходзяцца на адным—гэта па прызнаньні за Чаротам таленавітасьці і на адчуваньні ў шуме песень Чарота чагось новага.

А ці трэба казаць, як нашумеў Чарот сваімі „Босымі на вогнішчы“. Сярод гэтага шуму й самому Чароту давялося выслушаць часамі жорсткія і шурпатыя напады. Праўда, гэтыя напады часта падобны былі да закідаў акадэміка Карскага, якія як убачым далей, ня маюць пад сабою грунту.

Але ўсе мы любім слухаць песьні Чарота „На купальне“ любім Чарота за яго *сьмелы* і бадзёры тон у песьні, якая сваім мяцежным шумам будзіць абурэньне і ўзьнімае „братоў-панураў“ з гразі балот да новага сьвету, да вялікай будучыны. І кожны стараецца разгадаць таямніцу яго поэзіі, яго творчасьці, якая адных зачароўвае, а другім „нарэзвае сэрца“. Дык у чым жа загадка чаротаўскай песьні?

Праўда, цяжка разьвязваць гэтую загадку і заставацца зусім аб'ектыўным у той час, калі поэта на нашых вачох разьвіваецца і шуміць навейшымі песнямі. Апроч таго, сам Чарот дае прадмову да свайго зборніку вершаў „Завіруха“ дзеля таго, „каб паставіць у вядомыя межы“ сваіх чытачоў і крытыкаў. У гэтай прадмове Чарот папярэджвае, што ў зборніку дарэмна шукаць якой-небудзь вызначанай мастацкай ці політычнай праграмы. „Яе пакуль што няма“,—кажа Чарот, адзеньваючы сваю творчасць раньняга пэрыяду. Зараней скажу, што і мы ня будзем шукаць таго, чаго няма.

Але спрабуем падыйсьці да разьвязкі вышэй адзначанай загадкі, паставіўшы такія пытаньні: папершае—адкуль, з якога абкружэньня, з якіх нагляданьняў і ўплываў выходзіць Чарот, як poeta сялянскай паўстаўшай беднаты; падругое—ці ёсьць у Чарота свая мастацкая тэхніка і калі ёсьць, то ў чым яна; патрэцяе—ці ёсьць у Чарота мастацкі адбітак жыцьця і, нарэшце, чацьвертае—ці выяўляе Чарот свой уласны мастацкі твар і калі выяўляе, то ў чым зьмяшчаецца гэта індывідуальная крыніца сьвету, якім асьвечаны ўсе чаротаўскія малюнкi і вобразы.

¹⁾ М. Байкоў.—Пытаньне беларускай культуры і шлях беларускай інтэлігенцыі.—Польмя № 5-6, стар. 104.

II

Перш, чымся перайсьці да разьвязаньня пастаўленых пытаньняў, я мушу агаварыцца, што адказы на гэтыя пытаньні абмяжуюцца разглядам творчасьці Чарота раньняга пэрыоду, а іменна—творамі, зьмешчанымі ў першым зборніку Чарота „Завіруха“¹⁾.

Калыска поэзіі Чарота—гэта беларуская вёска „сярод поўных сьлёз балот“, сярод неўрадлівых палеткаў, парэзаных вузкімі шнурамі.

Прасторы палёў, апавітыя стужкамі адвеку шумлівага лесу; параскіданыя на палетках векавечныя курганы; аксамітныя лугі-сенажаці; выганы з люстэркамі рэчак і азёр ды з „соннымі выгарамі“, што зьліваюцца з неагляднымі для вока балотамі, якія галамі цягнуцца амаль праз усю Чэрвеншчыну (радзіма Чарота); кучкі алешніку, бярэзьніку, параскіданыя па гэтых балотах; хмызьнякі; туманы, што часта зьвісаюць мяшкамі; крыжавыя дарогі сярод гэтых малюнкаў; зімы з мяцеліцамі, заваямі ды завываньнем ветру ў полі; летам звон птушыны, які зьліваецца ў адно сугалосьсе з песьнямі жней і касцоў; блакітная высь, часта ахварбованая то ў грымотныя, то ў лёгкія, пухкія хмаркі,—вось тая прырода, на прыполе якой гадаваўся за працаю або ля стадка поэта Чарот. Тут крыніца калі ня шырокіх малюнкаў, дык тых чаротаўскіх „мазкоў“ прыроды, праведзеных яго рукою амаль ня ў кожным вершы. Крыніца тых вобразаў, якія Чарот выхапляе з роднай прыроды не як самамэту, а як сродак дзеля выпуклейшага адбітку перажыткаў і настройў, якія выплывалі з іншых крыніц. Вось чаму праз гэтыя дэсані прыроды, пераплеценныя з душэўнымі перажываньнямі ў чаротаўскіх песьнях, павявае сумна-вясёлым шумам бароў, шумам калосьсяў вузкага загону, званам птушак, посьвістам кос, злучаным у „адзіны нячутны хор“ з гукамі ліры поэты, пахам балотнай травы, усьмешкаю сніх васількоў, песьняю ночы „ква-кум-бінь“, посьвістам злой віхуры, громам пярэна і зьвязаньнем маланкі²⁾.

¹⁾ Праца гэта напісана ў 1923 годзе і зьяўляецца адным з разьдзелаў задуманае мною вялікай монографіі аб усёй творчасьці М. Чарота.

²⁾ Гл. вершы ў зб. „Завіруха“: „Я зноў, дзе поле каласамі“—126 стар., „Вясну пяю“—129 стар., „Буралом“—132, „Русалка“—123, „Родныя птушкі“—111, „Завіруха“—3, „Жывое балота“—8 стар. і інш.

Але „спрадвеку заплаканы край“ быў ня толькі радзімаю поэты, які з прыроды гэтага краю чэрпае сабе патрэбныя хварбы і гукі для тых ці іншых „мазкоў“, які з яе пасмаў тчэ дэсані на ўбор свае песьні. Гэты край быў і ёсьць крыніцаю яго выходняй мастацкай псыхікі, гэты край з яго прыгнечанай люднасьцю падаў голас Чароту для асноўных мотываў яго поэзіі, а іменна—мотываў соцыяльнага парадку.

Чарот вырас у беднай сялянскай сям’і ў вёсцы Рудзенск, у сям’і, якая мела надзелу шэсьць дзесяцін. Беднасьць і праца—вось настаўнікі малога Міхася. Удзень летам ён увесь час працаваў разам з усімі на полі, сенажаці або каля хаты, а ў ночы разам з вясковымі хлопцамі езьдзіў на начлег пасьвіць коні. „Беднасьць, цяжкая праца і нядоля—вось першыя падарункі, каторыя атрымаў ад сваёй „добрай фэі“ наш хлопчык-пясняр“,—кажа Ёгнатоўскі!). Я дадам, што тут крыецца і другая крыніца творчасці поэты. Тут крыніца нагляданьняў над сялянскім жыцьцём, выведаньне яго на сваёй уласнай сьпіне. Тут першае азнаямленьне з „гожасьцямі“ дарэволюцыйнага ладу, які падвойным цяжарам абвальваўся на плечы беларускага селяніна—гэта соцыяльнай няроўнасьцю і нацыянальным прыгнечаньнем. Тут і карэньні тых мотываў і малюнкаў, якія зазвінелі пра нацыянальнае і соцыяльнае гора беларускага селяніна. Тут карэньні і тых поклічаў да змаганьня і новай працы, якія потым вырываліся крыкам душы ў песьнях Чарота. Ужо тут пачынаецца, быць можа яшчэ несьвядомае, накупленьне тых пачуцьцяў і настройў, якія складаюць духоўны капітал поэты. Сам poeta так характарызуе гэту другую крыніцу свае творчасці:

Ведай, сьвет, што я сын мужыка-бедака,
Які доўга ў нядолі стагнаў...
Ўзгадавала мяне яго чорна рука,
Акупала нядолі адвечнай рака,
Голад, холад мне ў твар пазіраў...
Дні ішлі... Ў беднай вёсцы пеў песьні народ,
Разганяў гэтай песьняй нуду...
Ў полі жыта ў снапох, нібы той акалот,
Хата згніўшая ўся, хлеў стары без варот,—

1) У. Ёгнатоўскі.—„Мотивы лірыкі беларускага песьняра Чарота.“,—стар. 4.

Вось якую я бачыў бяду...
 Ёсе казалі, што й сын, як і бацька,—мужык,
 Перад панам свой горб будзе гнуць...
 Што з другімі людзьмі ён ня пойдзе у лік,
 Запрацуе сабе лапці з ліпавых лык,
 Вольнай песьні ня будзе ён чуць...¹⁾

Вось якіх хварб і якога колеру накапляўся капітал у сьвядомасьці поэты. Ён іскрамі сачыўся ў сэрца Чарота з гэтай другой крыніцы і запальваў там „помсты пажар“.

Але, каб выбіцца на сьвет, каб гэтым „помсты пажарам“ ахапіць як мага шырышы круг — дзеля гэтага патрэбен быў таўчок, які-б расчыніў насыцеж душу поэты. Патрэбна было ўсьведамленьне ў аколічнай беднасьці, каб пачаць свой духоўны капітал рэалізаваць у слове, у шумна-мяцежнай песьні для абгачэньня свайго краю, для барацьбы з той бядою, якую бачыў поэта. І такім таўчком зьявілася першая няўдача на жыцьцёвым шляху Чарота. Гэта—няўдача пры першым паступленьні ў Маладэчынскую сэмінарыю. Яна адкрывае дагэтуль яшчэ неабуджаную чаротаўскую ліру па струнах якой у першы раз і зазвінела крыніца соцыяльнага гора. З гэтай няўдачай і выбіваецца ня волю, на сьвет затаенная сіла творчасьці. Сам Чарот кажа так: „...у гэту цяжкую хвіліну свайго жыцьця мне захацелася голасна засьпяваць, і я пачаў свой першы верш:

Сеньня і ўчора
 Толькі сьлёзы, гора.
 А чаго я плачу—
 Дурны небарачу?
 Плач! Ніхто ня чуе,
 Ніхто не шкадуе...
 Ёсе разгоняць хмары
 Віхры і пажары²⁾.

З гэтага часу поэта не разлучаецца з ліраю, якая на сум і тугу аклікаецца бунтарскім тонам.

Прабываньне Чарота ў Маладэчынскай настаўніцкай сэмінарыі (з 1913-га па 1917 г. г.) паглыбляе ў яго соцыяльна-нацыянальную сьвядомасьць. Тут-жа, у сэмінарыі, западае ў сэрца поэты і іскра, якая потым запалала пажарам пратэсту.

¹⁾ М. Чарот.—„Завіруха“, стар 43.

²⁾ Ёгнатоеўскі. „Мотивы лірыкі Чарота“, стар. 8.

„Тут я, кажа Чарот, належаў да клясы мужыкоў, якія ня ўмелі гаварыць, як трэба было, для якіх патрэбен быў кій, а ня вольнае выхаваньне. Гэты падзел на вучняў-мужыкоў і на вучняў-інтэлігэнтаў адразу натаўкнуў маю думку, што і ў вёсцы ёсьць той самы падзел на мужыкоў і паноў. З гэтага часу я пачынаю цікавіцца, чаму гэта так“¹⁾. І хоць Чарот тут ня можа знайсці адказу на паўстаўшае перад ім пытаньне, у душы яго адкладаецца абурэньне. Прачынаецца ў ім сьвядомасьць нацыянальная і соцыяльная. Гэта адчыняе перад поэтам шырэньшы прыліў тых крыніц, якія да сэмінарыі несьвядома прабіваліся ў яго душу. Абуджаная ж пад уплывам аднаго настаўніка (Меліхава) цікавасьць да чытаньня кніг дае магчымасьць Чароту яшчэ на школьнай лаве павялічыць круг крыніц для сваёй творчасці і ясьней адчуць сваё месца сярод жыцьцёвага віру. Гэта-ж дапамагае поэту ўсьвядоміцца ў тых задачах, якія высоўвае перад ім жыцьцё. Аўтары-клясыкі будзяць думку Чарота і падаюць яму новыя тэмы для творчасці. Гэта думка цяпер уся скіроўваецца на вёску, а вершы ўжо дыхаюць гневамі. „Памятаю, кажа Чарот, І. І. Рэйнікі прачытаў мой гневамі пранікнуты верш і сказаў паціху ў калідоры: „Рана, пташачка, запела, кабы кошачка ня зьела, але нічога, пішэце, у вас ёсьць талент. Толькі пішэце больш аб прыродзе. Навошта вам браць такія тэмы, аб якіх баяцца іншыя пісаць. Гэткіх вершаў нідзе не надрукуюць“. Я нічога не адказаў яму. Але з гэтага часу мне яшчэ больш хацелася пісаць такія вершы, каторых ня можна друкаваць“²⁾. Так усьведамляецца poeta і так адбываецца накапленьне духоўнага капіталу ў яго сьвядомасьці, адгэтуль-жа пачынаецца і галоўная крыніца яго песень на нацыянальныя мотывы³⁾.

У восень 1917 году, пасля сканчэньня сэмінарыі, Чарота мобілізуюць у армію. Служба ў арміі яшчэ больш рэзка акрэсьлівае яго псыхіку, як селяніна і селяніна-беларуса. З гэтага часу ён стала пачынае працаваць на загонах беларускай літаратуры. А навокала гудзе й разьнімаецца ўшыркі рэволюцыйная завіруха. На Беларусі адбываюцца адна за адной палітычныя зьмены. Тут сьпяраша Кастрычнік, потым нямецкая оку-

¹⁾ Ігнатоўскі—„Мотывы лірыкі Чарота“, стар. 10.

²⁾ *ibidem*.—стар. 11.

³⁾ Глядзі вершы „Звон“, „Званар“ і інш.

пацыя, потым зноў Савецкая ўлада—усё гэта з новай шырынёю разгортае перад Чаротам нявычэрпныя крыніцы для творчасці. Усё гэта дапамагае здолеўшым ужо прабіцца на сьвет крыніцам яшчэ з большаю сілаю і смеласьцю бурліць у чаротаўскіх песьнях. Тым больш, што ў 18 годзе Чарот звяртаецца па дэмабілізацыі на Беларусь і залічваецца ў Менскі Пэдагогічны Інстытут. Тут ён перажывае польскую окупацыю, у часе якой, як сьведчыць Ігнатоўскі, „ліру песьняра замяніла вінтоўка барацьбіта-комуністага“. Чарот працуе ў падпольнай арганізацыі. Пара белапанскага панаваньня на Беларусі дала ня мала матэрыялу для творчасці поэты¹⁾.

Нарэшце мір з Польшчай. Беларусь аказалася падзеленай. Па гэты бок мяжы Беларусь вольная. Пачынаецца мірная праца. Пачынаецца новае вялікае будаўніцтва—ажыццяўленьне імкненьня да таго *Вялікага*, у імя якога гучэла завіруха. Гэта канчатковае *Вялікае*—комунізм. Праз соцыяльна-нацыянальнае адраджэньне—да канчатковай мэты. Адзіная задача высунена жыццём. І тут крыецца ўжо магутная крыніца чаротаўскай творчасці.

Адгэтуль-жа пачынаецца зьліваньне ўсіх крыніц у вадзіны сынтэз. Паўстаўшая бядняцкая вёска—вёска беларуская „сярод поўных сьлёз балот“, ахопленых рэвалюцыйнай завірухай і яе вялікая будучына—той маяк, які асьвятляе прасторную дарогу працоўнай беднаце, а разам з тым і самому поэце,—вось у якую плынь зьліваюцца ўсе крыніцы творчасці Чарота. Прычым з гэтага часу плынь гэта ахварбоўваецца ў колеры творчасці самых працоўных мас Беларусі. Шырыня і магутнасьць гэтай апошняй і самай жыццёвай крыніцы выяўляецца апошнімі творамі Чарота, як „Чырвонакрылы вяшчун“, „Чырвоныя вяснянкі“, „Беларусь лапцюжная“ і інш.

Вось якавы крыніцы творчасці Чарота. У іх б'ецца надзвычайнай сілы рэвалюцыйны ўздым, вялікая нянавісьць да старога і громам раздаецца магутны кліч да новага сьветлага жыцця.

Жыццё беднага працоўнага беларускага люду, захапленьне змаганьнем, закліканьне да новае працы, соцыяльнае абуджэньне, нацыянальнае ўсьведамленьне—гэткія тэмы і настроі жывяць песьні Чарота.

¹⁾ Глядзі вершы: „Адплата“, „Адарваным“, „Мне сьнілася“, „Як імя яму“, „Разьвітаньне“, „Работа йдзе“, „Беларусы“, „Апошні крык“ і інш. Тут-жа „Крыніца“ і аповесьць Чарота „Сьвінапас“.

III

„Мой зборнік, кажа ён у прадмове да „Завірухі“, хутчэй дынаміка, чым статыка“. А для ажыццяўленьня дынамікі ў слове патрэбна і асобая мастацкая тэхніка. Чароткажа: „Агонь рэвалюцыі—гэта агонь вулькана, ён распаўляе ўсё... І пакуль яшчэ рана гаварыць аб тых формах, у якія можна ўліць гэту вогнядышачую лавіну. Пакуль яшчэ рана гаварыць аб мастацкай праграме. Можна толькі яе вызначыць, ставіць першыя вехі. Можна дзеля таго, што якар ёсьць. Маяк відаць“...

І Чарот, калі не сказаць, што даў асобную мастацкую тэхніку ў першы пэрыод свае творчасці, то вехі грунтоўна паставіў. Але пакуль выйсьці на свой мастацкі шлях, ён прашоў па тых сьцежках, якія пратоптаны яго папярэднікамі (Купала, Багушэвіч, А. Гарун, Цётка і Багдановіч). Праўда, гэта ўпадобнасьць (вершы „Беларусы“, „Звон“, „Званар“, „Пад крыжам“, „Вечарамі“ інш.) у Чарота хутка праходзіць. Крыніцы творчасці ўжо ясна кажуць, якім павінен быць шлях Чарота па сваім асноўным мотыве. Гэты мотыў—змаганьне рэвалюцыйнай працоўнай беднаты за будучае сьветлае жыцьцё—акрэсьлены закончана. Вось чаму і „Невядомая“ сказала Чароту:

... Грай, поэт, бяз жалю,
Твая хай ліра не заплача...
Вясёлы сьпеў пачуюць далі,
А сьлёз і блізка не пабачаць.

І поэта паслушны „Невядомай“. Хоць слоў яе больш ня чуе,

Але вясёла, гучна граю...
І толькі цяжка сам сумую,
Бо сын гаротнага я краю¹⁾.

Гэта вясёлая гучнасьць, злучаная ў адно з ціхім затаёным сумам,—вось асноўны тон песьні Чарота. Гэты тон і складае самую галоўную асаблівасьць чаротаўскай творчасці, якая яго аддзяляе ад сваіх папярэднікаў і кладзе пачатак новай плыні ў беларускай літаратуры. Гэта прабліск таго новага *маладога*, якое з часам становіць сутнасьць амаль усёй маладнякоўскай творчасці.

¹⁾ „Завіруха“, стар. 83.

Я пясняр лясоў, балота
 І загонаў каласістых...
 Мае песьні—шум чарота
 Па над рэчкаю імглістай.
 Мае песьні—песьні долі,
 Шопат зор у паднябесьсі...
 Хай ляціць, жыве на волі
 Гучны вокліч мае песьні.
 Мае песьні—песьні буры,
 Гоман лесу ў непагоду,
 Страшны посьвіст злой віхуры,
 Сьмелы кліч майго народу.
 Мае песьні—песьні волі,
 Гымн паўстаўшых на прадвесьні..
 Хай нясецца, хай ніколі
 Не загіне вокліч песьні!)

Так характарызуе сам Чарот сваю песьню. Як бачым, тон гэтай песьні—гэта акорд сугучнасьці нізін і высі зорнай. Гэта тон жывой бурлівай рэальнасьці, атуленай у мяккі колер рэвалюцыйнай романтичнасьці („шопат зор у паднябесьсі“). Гэта тон ад оптымістычнага сьветаадчуваньня.

З асноўнага мотыву выплываюць і ўсе элемэнты поэтыкі Чарота: прыёмы стылю, прырода вершу, мотывы і інш.

Сюжэты Чарота звязаны з сялянскаю беднатаю. Поэта выхапляе іх з жыцьця бядняцкай вёскі. Так, зварот бацькі дамоў з Сібіры, куды ён быў сасланы за тое, што „шчасьця людзям жадаў“ („Незнаёмы“), апавяданьне лірніка-старца пра мінулыя часы („Песьня лірніка“), вітаньне з вёсак у часе імперыялістычнай вайны („Пад крыжам“) і інш. У вершах Чарота чырвонаю ніткаю праходзіць нацыянальнае і соцыяльнае гора беларускай вёскі, праз іх прасьвечваецца гразь балот, гнілая хата, няўродлівыя палаткі. Усё гэта штурхае на змаганьне і працу, на збудаваньне новага жыцьця. Гэткая канва песельнага сюжэту Чарота. У сваіх вершах поэта выяўляе перажываньні рэвалюцыйнай сялянскай беднаты. Гэтыя перажываньні зьяўляюцца прадметам рэвалюцыйнай завірухі.

1) „Завіруха“, стар. 10.

Адносна літаратурных жанраў першага пэрыяду творчасьці Чарота трэба сказаць, што ў яго мы можам наглядаць песьню сынкрэтычнага характару. У гэтым сэнсе яна глыбока дэмакратычна. Чарот пераважна любіць песьню-вокліч, песьню актыўнай дзейнасьці, а не статычнага адбітку рэальнасьці або сваіх уласных перажываньняў. Але поруч з гэтай песьняю ў Чарота спатыкаем ужо ў першым пэрыядзе яго творчасьці і ліра-эпічную мініатуру („Незнаёмы“, „Пад крыжам“, „Два“ і інш.). Гэты від потым разьвіваецца ў Чарота ў поэму.

Песьня Чарота ўбіраецца ім ня толькі ў „збітыя вобразы“, якія ствараюць „уражаньне аднастайнасьці“ і пазбаўляюць зборнік „Завіруха“ „мастацкай сцэльнасьці“¹⁾. Поэта сваю песьню атуляе ў вобразы буры, віхроў, завірухі, мяцеліцы, агню—якраз тыя вобразы рэволюцыйна-романтычнага парадку, у якіх і льга было адбіць „завіруху“ сярод поўных сьлёз балот. Але апроч гэтага спосабу параўнаньня і ўвасабленьня зьяў прыроды ў зьявы людскога жыцьця, які пераняты Чаротам ад сваіх папярэднікаў (Купала), poeta ўжо ў разглядаемы мною пэрыяд творчасьці заплятае з вобразаў вянок, як „з васількоў блакітных летам“. Гэты вянок—якраз тыя мастацкія вехі, пра якія ўпамінае Чарот сам у сваёй прадмове. Гэта якраз адзін з пунктаў новай мастацкай праграмы, новага мастацкага *malađoin*, якое складае адну з асаблівасьцяў чаротаўскай поэтыкі. Яго можна характарызаваць, як прынцып злучэньня „ў адзін нячутны хор“ гукаў ліры і „посьвісту кос“ пры рэалізацыі духоўнага капіталу поэты. Перанясэнне мэтодаў штодзённай будзённай працы ў практыку мастацкай творчасьці—вось сэнс пастаўленай Чаротам мастацкай вехі.

Адзначаным прынцыпам вызначаецца і выбар выяўленчых сродкаў у Чарота. У яго вобразах праз непрыглядныя малюнкі рачавістасьці прасьвечваюцца мяккія, блакітныя ўзоры вольнай шыры, праз „незасеяны пустыр“ „зорак сенажаць“, Вось пара прыкладаў:

Я зноў, дзе вольхам і бярозам
Купае сонца галаву
І жменяй згорнутыя сьлёзы
Расою сыпле на траву²⁾.

¹⁾ М. Пятуховіч—М. Чарот, „Завіруха“, Польша № 1, стар. 84.

²⁾ Глядзі ўвесь верш „Я зноў, дзе поле каласамі“, стар. 126.

або з другога вершу:

У высі зорак сенажаць
Вартуе мясяц—дзед двурогі,
Ня хоча раніцу спаткаць,
і лесам хмар ідзе бязногі¹⁾.

Ды іначай і быць не магло. Крыніцы чаротаўскай творчасці вымагалі адпаведных свайму характару мастацкіх сродкаў. „Жыцьцё калыша далі“,—гаворыць Чарот у вадным з сваіх вершаў²⁾. А раз гэта так, то ясна, што зьявы гэтага жыцьця—зьявы прагляднай рачавістасці—павінны былі ў песьні атуляцца сьветам гэтай далі. Уся веліч гэтага калыханьня павінна была рэалізавацца ў адпаведных па сваёй размахыстасці мастацкіх сродках. І яно так і ёсьць. Так, вобразы, што адбываюць у сабе барацьбу, барацьбу рэволюцыйную, дыхаюць у Чарота некаторага роду гіпэрбалічнасьцю:

Як рэчка берагі, змываюць увесь прастор
Краіны роднае крыві гарачай хвалі
І людзі усе ў крыві, усе ў крыві дарогі...³⁾

Часта спатыкаюцца выразы: „мора крыві“, „кроў ракою“ і г. д. Адгэтуль і „сьлед пяра крывавы“⁴⁾ у самога Чарота. Наогул, трэба заўважыць, што вобраз крыві ў Чарота зьяўляецца вобразам цаны тае вялікай будучыны, за якую йдзе змаганьне. Пажар у Чарота ня звычайны; ён шугае да нябёс⁵⁾. Куля пролетарыя дастае і за хмары⁶⁾. Сьлёзы ліюцца, як дожджык⁷⁾.

Каб быць зямлі ўладаром, каб быць „богам“, трэба прайсьці „шлях пакуты“⁸⁾, кажа Чарот у вершы „Гудзе звон“. Вось гэты „шлях пакуты“ і выклікае ў поэты згущэньне мрочных хварб пры яго ажыцьцяўленьні ў мастацкім слове, бо яно неабходна для выхаваньня новага бясстрашнага чалавека („адважнага путніка“). А таму і зямлю поэта называе магілаю⁹⁾, ба-

1) Верш „Вясну пяю“—стар. 129.

2) „Завіруха“—стар. 47.

3) Іб.—стар. 77.

4) Іб.—стар. 49.

5) Іб.—стар. 59.

6) Іб.—стар. 60.

7) Іб.—стар. 106.

8) Іб.—стар. 51.

9) Іб.—стар. 5.

лоты ў яго поўны сьлёз¹⁾, неба палівае зямлю сьвінцовым дажджом²⁾, само жыцьцё—сьмерць і хаўтуры³⁾, народ—цень крыжоў⁴⁾, карагод людзей—крыж і магіла⁵⁾, сьпеў душы—віхуры⁶⁾, народ—дзіця вечнай буры⁷⁾, кулі ня сьвішчуць, а пяюць песьні⁸⁾, гул гармат—гэта музыка⁹⁾, моладзь—гэта прамень пасьля ночы¹⁰⁾, кабеты—гэта вясковыя кветкі¹¹⁾ і г. д. Гэта такі ўжо мастацкі прыём у Чарота, што, каб адчыніць заслону будучыны, ёй перш за ўсё ўзьнімае з сучасных нізін каўшы няпрыгледных адмоўных зьявішч, каб цераз іх адмаўленьне ўгледзець праз „потнае вакно“ аблік вялікай будучыны. Вось чаму кідаецца ў вочы ў яго песьнях характарызаваньне праз эпітэт „сонны“ і роднага краю, і гаю, і выгараў, і палёў, і зямлі (уплёў Купалы). І далей: самы сон „цяжкі“, людзі панурья, людзі балотныя, вёска ўбогая, цень пужлівая, чорная, шлях цярністы, сьмертны, рука чорная, крыж цяжкі, ноч чорная, нямая, цёмная, вецер шалёны, сьпеў сумны, лес стогнучы, віхура злая, посьвіст страшны, бор адвечна сумны, іскры сьнежныя, дождж сьвінцовы, непагода шалёная і г. д.

Гэта як-бы канва. А з другога боку—„Зорак сенажаць“. З другога боку подых магутнай жыцьцёвасьці. Вось чаму Чарот нават балоты характарызуе такімі эпітэтамі, як агнявыя, жывыя. Народ наш—гэта крыніца жывое вады¹²⁾. Кліч народа—сьмелы. Хвалі бястрашныя. Бура вечная. Пярун агнявы. Шум гучны. Загоны каласістыя. Сонца агністае. Сонцавей залаты. Ніва прыгожая, вольная. Жыта сінявокае. Дарога чырвоная. Песьня вясялая. Песьня родная, пекная. Ліра гучная. Пажар сьвяты. Жыцьцё разудалае і разьвясялае.

Такому характару мастацкіх сродкаў якраз адпавядае характар крыніц творчасці Чарота. Яны сабою вызначаюць і рэшту выяўленчых сродкаў, у якіх таксама выяўляецца ўсё той-жа

1) „Завіруха“—стар. 5.

2) Іб.—стар. 3.

3) Іб.—стар. 5.

4) Іб.—стар. 5.

5) Іб.—стар. 13.

6) Іб.—стар. 15.

7) Іб.—стар. 13.

8) Іб.—стар. 16.

9) Іб.—стар. 48.

10) Іб.—стар. 59.

11) Іб.—стар. 66.

12) Іб.—стар. 9.

вышэй мною адзначаны прынцып чаротаўскай творчасці. Так, перанясеннем метадаў працы штодзённай у практыку мастацкай творчасці вызначае сабою характар такіх метафорычных выказаў, як пацяруха жыцця, хаўтурныя напевы ветру, ведер з полымем ткуць свабоды ўзор, рукі новых дзён зламалі ночы вечнай крылля, магіла вякоў, вянок вечнай волі, шопат зор, ноч памірае, баль сьмерці, пажар помсты, струны душы, дзень будучы—страньнік у адзеньні сьвятых пазалот і інш. Наогул, тут трэба заўважыць, што Чарот у сваіх песнях трымаецца прынцыпу канкрэтызацыі адцятых разуменьняў.

У параўнаньнях Чарот выходзіць з таго-ж прынцыпу. Ён часта чэрпае іх з крыніцы зьяў прыроды для больш рэльефнага выяўленьня зьяў з людскога жыцця, або наадварот. Адцятае Чарот раўняе амаль заўсёды з канкрэтным, праз што ўжо ў раньні пэрыод творчасці выяўляецца шырыня размаху мастацкага выбражэньня паэты:

...Спрадвеку стогне лес,
Як з ворагам ў апошній бойцы раць...
...Бураломныя гады,
Як хмары чорныя, нясуцца над зямлёю...
...І хутка ўсё бяжыць,
Нібы у летні дзень авечкі чарадою...¹⁾

Родная прырода, зьявы вясковага жыцця—вось галоўная крыніца чаротаўскіх параўнаньняў. Тут, як бачым, агульныя крыніцы творчасці вызначаюць сабою і крыніцы мастацкіх сродкаў. Так, хаты—гэта жабрачкі²⁾; месяц—белы конь³⁾ (крыху рызыкаўнае параўнаньне), або дзед двурогі⁴⁾; сонца выплывае крыніцаю⁵⁾; дні прашлі, як хмаркі на небе⁶⁾; сьлёзы ліліся, як дожджык⁷⁾; пяе ў полі хор калёс, як старац з ліраю разьбітай⁸⁾; і толькі сум, як змрок які нахлыне⁹⁾ і інш. Ад апошніх параўнаньняў павявае ўжо сьцісла чаротаўскаю мяккасьцю і задушэўнасьцю. Ёсьць у Чарота і параўнаньні другога парадку, праўда ў зусім

1) „Завіруха“—стар. 12.

2) Їб.—стар. 127.

3) Їб.—стар. 127.

4) Їб.—стар. 129.

5) Їб.—стар. 130.

6) Їб.—стар. 116.

7) Їб.—стар. 106.

8) Їб.—стар. 130.

9) Їб.—стар. 114.

нязначным ліку, а таму нельга іх лічыць характэрнымі для Чарота. Гэта такія, як „загартуй ты свой верш, як у горані сталь“¹⁾ (з працы рабочага); „смяюся моцна, як лясун“²⁾ (з народнай міталогіі); „птушак пералівы звяняць, як струнаў перабор“³⁾ (адчуваецца ўплыў М. Багдановіча); „як тыя гарады, Гамора і Садом, загіне гэты край ад буры ліхалешы“⁴⁾ (літаратурнае параўнаньне, але ня зусім удалае).

Духам народных загадак вее ад вобразу ночы ў вершы „Я зноў, дзе поле каласамі“:

...Як неба ў чорную аўчыну
Зашые самую зямлю...⁵⁾

або ў вершы „Касавіца“:

Касцоў песьціць рукою санцавей залаты,—
Чэша променем сноп галавы⁶⁾.

Гэта прыметы пастаўленай Чаротам мастацкай вехі ў выбары выяўленчых сродкаў.

Апроч вызначанага ўбору чаротаўскай песьні, крыніцы яго творчасці вымагалі ад поэты таго ці іншага і мэтрычна-рытмічнага аформленьня. Характар крыніц нагадоўвае пра тое, што рамкі мастацкай тэхнікі з гэтага боку павінны раздацца ўшыркі. І трэба сказаць, што хоць Чарот у першы пэрыод свае творчасці не дае яшчэ цалком новага ў гэтай галіне, але ў яго рытміцы дыхае новая плынь на канве старых мэтрычных размераў. Широка ўжываючы іпостасы, Чарот надае размерам сваю ўласную асаблівасьць. Найбольш уласцівым для яго размерам зьяўляецца ямб з варыяцыямі ад 3 да 6 стоп і нават з пераходам вольны ямбічны верш. З усіх 72 вершаў, зьмешчаных у зборніку „Завіруха“, ямбаў напісана 28. Чаротаўскі ямб—гэта размер бадзёрасьці, рэвалюцыйнай мяцежнасьці, з яго б’е жывая крыніца веры ў сілы народу, у яго перамогу і ў дасягненьне „Вялікай будучыны“. Такім размерам напісаны вершы: „Буралом“ (132), „Заціхне бура“ (131), „Два“ (39), „Я іду“ (14), „На шляху адраджэньня“ (22), „Мне сьнілася“ (45) і інш. У рамкі гэтага размеру

1) „Завіруха“—стар. 26.

2) Іб.—стар. 90.

3) Іб.—стар. 126.

4) Іб.—стар. 132.

5) Іб.—стар. 128.

6) Іб.—стар. 79.

Чаротам асаджаны і яго ўласны ціхі сум і плач „З сучасных настройў“ (89), „Невядомая“ (88). На канве гэтага-ж разьмеру сплечены ім і вянкi васільковых вобразаў у вершах „Я зноў, дзе поле каласамі“ (126) і „Вясну пяю“ (129). Павяваньне ад гэтага разьмеру адважнай мяцежнасьці, якая зьліваецца з за-таенным сумам у вадзін акорд, атулены вянком васільковых вобразаў—вось у чым асаблівасьць чаротаўскага ямбу. Іпастасуе Чарот свой ямб найбольш пірыхіем у розных стопах, але найчасцей у трэцяй.

Другі разьмер, які зьмяшчае ў сабе ўвесь запал і крык душы Чарота, — гэта парыўчы і лёгкі анапэст, іпастасуемы амфімакрам, бакхіем і іншымі стопамі. Гэтым разьмерам напісаны „Завіруха“ (3), „Скокі на магілках“ (6), „Бунтар“ (11), „Гром“ (17), „На чырвонай дарозе“ (33), „Песьня лірніка“ (91), „Незнаёмы“ (99). Для прыкладу даю апісаньне гэтага разьмеру ў вершы „Завіруха“. Гэта 3-хстаповы анапэст з іпастасам амфімакрам на 1 стапе (у 12 радках з 28), бакхіем на 1, 2 і 3-йя стапе (3 выпадкі) і молосам на 1-ай стапе (1 выпадак). Радкі 5, 6 і 27 падоўжваюцца да 4 стоп. Гіперкаталектычны жаночы канчатак падоўжваецца да дактылічнага (7 выпадкаў), 12-ты радок цалком пераходзіць у дактылічны, дзякуючы папярэдняму складанаму канчатку. Такі канчатак не асякае гучэньня і як-бы дае прастор для працяжнасьці папярэдняга высокага гуку. З боку інструмантоўкі—праз увесь верш чырвонаю ніткаю праходзяць націскныя „е“ (33) і „о“ (29) (з рэшты а—14, у—12, і—9, ы—5) і пераважаюць алітарацыі па „з“, „дз“ і „ц“ у 1 і 5 строфах і на „р“ у 2 і 4 строфах. Калі ўзяць усё гэта пад увагу, а менавіта гучаньне вершу на „е“ з прысьвістам сычачых і плаўнага „р“ і перабойна-парыўчы рытм яго, то сапраўды ствараецца ўражаньне не завываньня нуднай завірухі, а гулянку „мяцеліцы сьмерці“ у вершы.

Над балотам гудзе завіруха...

Ведзьмай носіцца з краю да краю,

І зьмятае з зямлі жыцьця пацяруху...

Неба сьвінцовым дажджом палівае...¹⁾

З іншых разьмераў—дактылем напісаны 4 вершы і амфібрахіем—9.

¹⁾ „Завіруха“—стар. 1.

На гэтым я спыняю разгляд мастацкай тэхнікі Чарота ў яго першы перыод творчасці. Я пакідаю ў старане пытаньне аб кампазыцыі, рыфмоўцы і інш. Я толькі зазначу, што гэтыя апошнія, як і вышэй мною разгледжаныя бакі мастацкай тэхнікі Чарота, падпарадкаваюцца ім ня столькі сьцісла мастацкім заданьням, колькі падначальнай функцыі ўпэўніваньня і эмоцыянальна-валявога ўплыву. Сама мова вершаў „Завірухі“ ў большай частцы носіць характар размоўнай і мовы поэты-прамоўцы. Вялікі лік простых, абрыўных, пыталых і клічных сказаў, як ня трэба лепш сьцьвярджаюць гэта зазначэньне. Нават больш таго, ёсьць цэлыя вершы, пабудованыя па прынцыпе прамойнай кампазыцыі слоўнага матэрыялу. Так, верш „Як імя яму“ пабудован з усё нарастаючых пыталых сказаў, якія ў апошніх дзевяці строфах разьвязваюцца ўзмацненым адказам. У гэтым вершы чатыры штрафы пачынаюцца пытаньнем „як імя яму“. Далей, пятая штраф словам „замоўклі“, пасля чаго ідзе констатаваньне адмоўных адносін пэўнай грамады і нарэшце 6 штраф пачынаецца ўзмацненым: „так ведайце ўсе“ — даецца разьвязка¹⁾). Наогул, трэба сказаць, што Чарот па сваёй мастацкай тэхніцы першага перыяду творчасці зьяўляецца ў пераважнасьці поэтам актывістым-трыбунам.

Для больш акрэсьленага выяўленьня мастацкай тэхнікі Чарота неабходна дасканальнае дасьледваньне кожнага твору ня толькі Чарота, але і яго папярэднікаў і сучасьнікаў. Пасля гэтага льга будзе зрабіць належныя параўнаньні і выявіць з дакладнасьцю і ўва ўсёй паўнаце спэцыфічна чаротаўскае. Гэта адна з тых задач, якія стаяць перад маладою беларускай навукаю ў сучасны момант.

Я ў сваёй працы імкнуўся вызначыць толькі контуры чаротаўскай мастацкай тэхнікі, выявіўшы агульныя прынцыпы яго творчасці ў раньні перыод. І гэтага якраз досыць для таго, каб сказаць, што Чарот у першы перыод свае творчасці знаходзіцца яшчэ ў стане шуканьня новых мяхоў для новага віна. Крыніца яго творчасці ў гэты перыод пераліваецца ў тыя формы, якія дасталіся ў спадчыну ад мінулага. Чарот бунтуецца ў гэтых формах, рассоўваючы цесныя рамкі іх праз ужываньне ў практыцы мастацкай творчасці мэтодаў штодзённай

¹⁾ Глядзі стар. 41.

рэвалюцыйнай працы, праз злучэнне ў „адзін нячутны хор“ гукаў ліры і „посьвісту кос“. У гэтым тое новае мастацкае маладос, якое ўнесена Чаротам у беларускую поэзію.

IV

Цяпер паўстае пытаньне—што-ж змясьцілася ў гэтых формах тыповага, ці ёсьць у Чарота адбітак жыцьця й якога, якія адбываюцца праз яго агульныя настроі?

Ужо вызначанья крыніцы творчасьці гавораць, які кут жыцьця павінен адбіцца ў песьнях Чарота. Гэта перш за ўсё той „спрадвеку заплаканы край“, дзе „чорнай хмараю дж-джлівай стаіць на ўзгорку шумны бор“, дзе „рэчкі і выгары блішчаць люстэркай між балот“, дзе „глебе шэпча чары вясельным громам небасход“, дзе „птушак пералівы зьвіняць, як струнаў перабор“. Гэта той край, дзе балоты спавіты лазьнякамі, дзе пяскі, камяніцы, дзе „дзёрнам зрасьліся загоны“, дзе „расьце палын, асот“, дзе „ў нізінах лес бяроз, на ўзгорку—шумны бор“ і „вербы над рэчкай шумяць“. Гэта той край, дзе поле парэзана на вузкія загоны, спавітыя „паясамі зялёных меж“. Увесну гэтыя загоны ўбірае авёс „зялёным аксамітам“, алетам „шэпчуць жыта каласы чароўную казку“ пра русалак. У гэтым кутку „вольхам і бярозам купае сонца галаву і жменьны згорнутыя сьлёзы расою сыпле на траву“. У цэнтры гэтага пэйзажу „ўбогая вёска, усімі забытая“. Тая вёска, дзе „хата старая, стрэхі садратыя, хлеў аж хістаецца згнілы“, дзе „хата старэнькая стаіць пры балоце“, дзе „заплаканы вочы старых жабрачак—родных хат“. Гэта тая вёска, якую абкружаюць „неўрадлівыя палеткі“, „незасеяны пустыр“, „мора траў“ ды пушчы. Гэту вёску вартуюць збудованыя вякамі курганы ды крыж згніўшы і „восямі зьнізу ўвесь абабіты“, а „чуць вецер павее—дрыжыць“. Вось які кут Беларускага краю дае Чарот у сваіх песьнях. Гэта тыповы малюнак беларускага пэйзажу намалёваны Чаротам у агульных рысах, асобнымі мазкамі, раскіданымі па ўсіх вершах. Гэта малюнак бядняцкай Беларусі.

Жыве ў гэтым краі народ, які завецца: *беларусы*. Займаецца гэты народ земляробскаю працаю. У яго „рукі ўсе ў мазолях“, пот вьядае вочы. Ён спрадвеку „связамаі, потам паліваў родныя абшары“ ды „ў беднай вёсцы пеў песьні, разганяў гэтай песьняй нуду“. Гэта той народ, які носіць „лапці з ліпа-

вых лык“. Ён і зьяўляецца гэроем песьні Чарота. Вакол гэтага гэроя і канцэнтруюцца чаротаўскія малюнкi і вобразы жыцця, працы і змаганьня працоўнага люду.

Праўда, у творчасьці Чарота першага пэрыоду не знаходзім акрэсьленых тыпаў і вобразаў ані беларускага селяніна, ані беларускага рабочага. Не знаходзім таксама шырокіх малюнкаў беларускага быту. Няма тут і вобразаў ні беларускіх характараў, ні акрэсьленай псыхікі беларускага працоўнага люду. Гэтага і нельга патрабаваць ад поэты ў той час, калі „гудзела завіруха“, калі сам poeta быў адным з актыўных удзельнікаў барацьбы. Яго поэзія ў той час была яго вінтоўкаю, была толькі зброяй рэвалюцыйнай уплывовасьці на масы. Выяўленьне-ж беларускіх тыпаў і характараў, выяўленьне псыхікі працоўнага люду—гэта задача, якая патрабуе свайго разьвязаньня ад беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў у сучасны пэрыод—пэрыод мірнай будзённай працы.

Аднак, ня глядзячы на гэта зазначэньне, у Чарота мы знаходзім агульныя рысы жыцця беларускага люду, раскіданыя асобнымі мазкамі ў яго песьнях. Гэтыя рысы выяўляюць галоўным чынам соцыяльны і нацыянальны бок жыцця беларускай бядняцкай вёскі.

Соцыяльна-нацыянальнае гора адсвечваецца амаль ні ўва ўсіх вершах Чарота першага пэрыоду. „Кароўка, конік свой“, „свіней і авечак патрохі“—вось якава маемасьць беларускага селяніна, які „ня горш, як другія жыў“¹⁾. А ў тых-жа, што горш жывуць і якіх мільёны, як кажа Чарот, „у полі жыта ў снапох, нібы той акалот, хата згніўшая ўся, хлеў стары без варот“—вось якая бяда ў гэтых²⁾. „З голаду, холаду людзі там плачуць“³⁾. Ёх купае „нядолі адвечнай рака“, „у голадзе й холадзе гадуюцца дзеці“⁴⁾. Яны „перад панам свой горб“ гнулі, з другімі людзьмі ня йшлі ў лік⁵⁾. Яны толькі песьняй разганяюць нуду, але і песьня іх жаласная. Беларус у кожнай песьні „ад сэрца долю праклінае“⁶⁾. „Зьдзек, паняверка, царства тырана“ нішчылі яго сілу⁷⁾, „крыўда, здзек

1) „Завіруха“—стар. 101.

2) Іб.—стар. 43.

3) Іб.—стар. 104.

4) Іб.—стар. 43.

5) Іб.—стар. 43.

6) Іб.—стар. 107.

7) Іб.—стар. 27.

па-над каркам панавалі“. Вось агульны малюнак соцыяльнага гора, які адсвечваецца з песень Чарота.

Але гэтага мала. З соцыяльным горам беларускага селяніна цесна звязана і нацыянальнае. Праз той край, які знашоў сабе адбітак у песнях Чарота, „дарогі дзеве ўюцца: адна йдзе на захад, другая — на ўсход; на гэтых дарогах заўсёды снуюцца людзі чужыя,—то ўзад, то ўпярод“¹⁾. Гэтыя чужыя людзі і зьвілі былі „царства тырана“. Ад гэтых людзей і было другое гора—гора нацыянальнае. Народ працаваў, а яго „за працу з веку ў век жывёлай абзывалі“, а краіну, дзе жыў гэты народ—„людзі панурыя“—„звалі ўсё дзікай“²⁾. Краіна дзікая, людзі-жывёлы—вось якавы былі нацыянальна-соцыяльныя адносіны гэтых чужых людзей. Беларусі і беларусоў як-бы і ня было. Беларусы як-бы спалі. Яны маўчалі ў няволі. Пад уціскам гэтай няволі беларус пачаў нават „сароміцца мовы сваёй“³⁾. Такі малюнак нацыянальнага гора дае Чарот у сваіх песнях.

Соцыяльна-нацыянальная няволя—асноўная выходная тэма чаротаўскіх песень. Яна зьяўляецца адначасна і тым фонам, на якім poeta малюе вобразы „вечнай буры“, „завірухі“, „віхраў“—вобразы клясавага змаганьня, якое йдзе ў „спрадвеку заплаканым краі“. На гэтым-жа фоне рысуюцца Чаротам і ўсе дзейныя асобы барацьбы. Праўда, яны выяўляюцца толькі ў агульных рысах і ў падзяленьні на два клясавых лягеры. Праца і капітал⁴⁾—вось сьцягі гэтых дзейных асоб. Гэта-ж і тыя асноўныя сілы, якія, адна другую спрадвеку адмаўляючы, родзяць змаганьне.

Зьмест першай сілы ў песнях Чарота выяўляецца ў такім відзе: працоўны беларускі люд—„людзі балотныя, панурыя“; мужык і рабочы; кабеты, якія жылі, „дзе гора, бяднота, дзе мора ад поту і сьлёз“, якія „былі нібы і ня людзі“, у якіх „ад працы балелі і плечы, і грудзі і, знак быў—крывавы мазоль“⁵⁾; араты, якога праца йшла на падаткі⁶⁾, каваль, у якога пад молатам

1) „Завіруха“—стар. 104.

2) Іб.—стар. 78.

3) Іб.—стар. 76.

4) Іб.—стар. 39.

5) Іб.—стар. 66.

6) Іб.—стар. 84.

жалеза гнецца¹⁾; сьмелая і магутная моладзь— „надзея сьвету й цеплаты“²⁾; песьняры, „што будзілі людзей“³⁾, ды старац-лірнік, што пад вакном мужыка беларуса сьпявае песьню пра мінулыя часы прымусу⁴⁾. Другая сіла—гэта „людзі чужыя“—паны, крывапіўцы-багачы, поп, што казань кажа ў цэркві, ды прыстаў, для якога жыцьцё было разгулам⁵⁾.

Ад змаганьня між гэтымі дзьвюма сіламі „спрадвеку тут шумяць кусты“, бо першая сіла апынулася ў няволі ў другой. Тая песьня, што „захавалася пад прымусам“, гаворыць, „што і мы колісь вольна жылі“⁶⁾. А старац-лірнік у сваёй песьні дае малюнак змаганьня, якое адбывалася ў даўныя часы. У гэтай песьні адчыняецца адна з старонак рэвалюцыйнага змаганьня ў спрадвеку заплаканым краі:

... калісь тут, на нашай зямлі
 Ёйшло за волю і веру змаганьне,
 Панскі зьдзек як сьцярапецць не магла
 І паднялі казакі паўстаньне.
 ... з касой, з сякерай ў руцэ
 Пагарджаны народ сабіраўся
 Між балот і лясоў, на рацэ
 У казацкі ён стан гуртаваўся.
 ...той стан стаў усіх вызваляць
 З ланцугоў і чужацкай няволі,
 Стаў суда ён і праўды шукаць,
 Стаў шукаць для людзей лепшай долі⁷⁾.

І тут-жа ўспамінаюцца імёны „ваякаў-атаманаў казацкіх, што з адвагаю білісь яны, як Нябаба, Антон Галавацкі“. У другім стане быў вораг Януш Радзівіл, які „вёскі паліў і мужыкоў забіваў“. Такі абразок змаганьня выхаплены Чаротам з далёкай мінуўшчыны.

Другі абразок знаходзім у вершы, прысьвечаным 9 студзеня 1905 году. Той дзень, калі „цар рускі загад даў страляць ля палацу рабочых людзей. Кроў лілася ракою тады...“⁸⁾

1) Завіруха—стар. 56.

2) Іб.—стар. 58.

3) Іб.—стар. 11.

4) Іб.—стар. 91.

5) Іб.—стар. 20. 60.

6) Іб.—стар. 87.

7) Іб.—стар. 91.

8) Іб.—стар. 32.

Але апроч гэтых агульных зарысавак адкрытай барацьбы Чарот дае малюнак і ціхага змаганьня ў вёсцы ўбогай, дзе сілы няроўныя. Яно праводзілася Рыгорамі, якія жадаюць людзям шчасьця, якія стаяць за шчырасьць і праўду і ў адплату за гэта ім надзявалі на рукі і ногі жалеза ды ссылалі ў Сібір:

На ногі і рукі жалеза надзелі,
К сонцу бліжэй павялі...
Мяне ў сьлед пагналі з роднай хаты,
Быццам ня трэба і жыць¹⁾,—

так апавядае жонка пра свайго гаспадара, які вярнуўся з ссылак, але такім, што яна й не пазнала.

Далей вайна, калі з агнямі і мячамі шукалі праўды:

Убогую вёску, што ціха стаяла,
Чужынцам прышло дзе бываць,
Таксама вайна зруйнавала—
Ня можна было і спазнаць²⁾.

Вось як беды прыходзілася перажываць таму люду, які жыву ў спрадвеку заплаканым краі. Але народ усё-ж такі не загінуў: не дарма-ж ён „празван і нядоляю крыніцай жывучай вады“³⁾. Дачакаўся ўрэшце і ён новай буры, тэй буры, якая „слабаму—радасьць, а моцнаму—страх“, якая стала нішчыць „няволю, зьнявагу, пануру“, якая віхрам стала зьмятаць да лепшага шлях⁴⁾. Загула завіруха, якая „зьмятае з зямлі жыцьця пацяруху“:

Бура ломіць дубы і бярозы-сталеткі,
Выварочвае хвоі з карэньнем...
І ўзыходзяць з-пад сьнегу чырвоныя кветкі—
Непагоды шалёнай насеньне⁵⁾.

Гэта тая бура, якая завецца вялікай Кастрычнікавай рэволюцыяй. Гэта тая завіруха, якая завецца грамадзянскай вайною з усімі яе адменьнямі на Беларусі. Так, польская окупацыя, якая пакінула пасля сябе „адны руіны“ на Беларусі, знаходзіць адбітак у песні Чарота:

1) Завіруха—ст. 101.

2) Іб.—стар. 105.

3) Іб.—стар. 9.

4) Іб.—стар. 13.

5) Іб.—стар. 3.

Ноч прышла. Ад дыму хмары..
 Адусюль нясецца крык..
 Горад Менск увесь ў пажары,—
 Баль спраўляе польскі штык.

Найміт шляхціца-магната
 Польскай арміі салдат
 Беднату б'е, коле брата,
 Адступаючы назад...¹⁾

За ім прышоў „чырвоны барацьбіт і ўсе ўздыхнулі. Люд працоўны стаў вялік. І зладзеям сьмерці кулі шле ў здагон чырвоны штык“. Край „вечнай пакуты зноў у праменьнях свабоды“. Нарэшце Рыскі мір, які дзеліць Беларусь папалам, і на захадзе:

...вось там навесьлі цені.
 Там вечар-вялікан хавае небасхіл..
 І людзі блукаць там ня маюць болей сіл.
 І просяцца яны аб хуткім вызваленні²⁾.

А тут пачынаецца будаўніцтва. „Селянін і рабочы ўдвух стары сьвет агнём паляць, руйнуюць і на вогнішчы новы будуюць, панаваць у якім будзе: молат і плуг³⁾“.

Вось якая гісторыя барацьбы, гісторыя адвечнага змаганьня даецца ў агульных рысах у песьнях Чарота пэрыяду 1917—22 гадоў.

З агню гэтага змаганьня Чарот выхватвае абразкі людзей таго новага роду, які йдзе на зьмену старому. Гэта вобраз сына і маткі ў вершы „Разьвітаньне“. Тэй маткі, якая не заліваецца сьлязамі пры выпраўленьні сына ў салдаты, а тэй, якая жагнае сына ў армію Чырвоную і кажа:

Сьмела йдзі, сыноч, у войска,
 Барані ты волю:
 Кожны сам сабе павінен
 Здабыць лепшу долю.
 За народ змагайся бедны,
 Каб і ён быў вольны..
 Два сынкі ужо ваююць,
 Дык і ты будзь здольны.

¹⁾ „Завіруха“—стар. 47.

²⁾ Іб.—стар. 34.

³⁾ Іб.—стар. 64.

І далей:

Ты ня біся з бедным братам,
Што, як ты, працуе,
А заві яго на помач..
Прыдзе—як пачуе.
Не шкадуў ні куль, ні шаблі
Для магната-пана,
Хай у бойцы ён спазнае
Мужыка-Сьцяпана.

Гэта матка ведае, што
Вёска ўся цябе пахваліць,
Што ты быў салдатам,
За зямлю што з панам біўся,
Каб быць ўсім багатым...

І поруч з гэтай маткай сын, які абяцае споўніць просьбу маткі і які адказвае матцы:

За народ, за яго волю
Буду сьмела біцца.
Пакажу панам зладзеям,
Што ў мяне ёсьць сіла,
Абы куляў, вострых шабляў
На вайне хваціла¹⁾.

Другі вобраз новага чалавека—гэта вобраз таго, хто „завецца байцом-комунарам“. Ён „у жыцці пагардліва крыж цяжкі нясе за свабоду“, ён не баіцца агню, у змаганні жыцця не шкадуе, ён „праменьнем іскравым вядзе нявідучых па шляху“, „б'ецца за праўду на сьвеце за згоду“, ён будзе жыццё, „на варце стаіць адраджэння“, ён „агнём іскраметным народ запалае“²⁾. Гэта чалавек з новай сталёваю воляй, гэта „бясстрашны путнік“ к вялікай будучыне, вобраз якога выхаплены Чаротам з таго стану, які перамог ворагаў свабоды ў спрад-веку заплаканым краі і сьвяткуе першы май „у знак пабеды вольнай працы“³⁾.

Другі стан на захадзе, куды зьяцеліся ўсяго сьвету
Ўсе крывапійцы-багачы,
І там шчэ вольна, без запрэту
Лятаюць, нібы крумкачы.

1) „Завіруха“—стар. 37-38.

2) Іб. стар. 41.

3) Іб—81.

Гэтыя дажываюць там свой век з замерам, „каб зноў вярнуць няволі век“. Недабіткі іх засталіся тут. Яны—поп, прыстаў ды „дзье бабулькі“—

Ворагі свабоды шэпчацца паціху,
Чуюць, што падходзіць іх апошні дзень...
Страшна ў дзень расплаты: моляцца бяз дыху
І снуюць між намі, нібы мёртвых цень¹⁾.

Жывуць яны тым, што ходзяць у царкву, стукаюць паклоны ды ўспамінаюць „бляскі, дні жыцьця-разгулу“, як калісь жылі.

Так выяўляецца ў творчасці Чарота першага пэрыоду вобраз рэвалюцыйнага змаганьня з яго дзейнымі асобамі. Гэта змаганьне за клясавае вызваленьне, а цераз яго вызваленьне і сацыяльнае, і нацыянальнае таго народу, які абзываўся ўсё жывёлаю, таго краю, які слыў за „дзікі“ край.

Вобраз яго досыць поўна акрэсьлены ў песьнях Чарота, чаго нельга сказаць пра другі бок жыцьця, а менавіта—пра працу. З гэтага боку ў Чарота знаходзім толькі агульны вобраз хутчэй працоўных настройў пасья перамогі, чымся выяўленьне процэсаў працы.

На чырвоных плямах хату вольнай працы
Мы будзем дружна... Гэй, дзівіся сьвет!
Рукі ўсе ў мазолях, пот ліе у вочы..
Цяжка... Што-ж!.. Нічога! Прыдзе й нам спачын.
Дні мы ўсе працуем, мы працуем ночы,
Новы сьвет будзем дружна, як адзін.
Сьвет стары мы палім—гэта наша справа.
Хто з людзей пасьмее кінудь нам папрок?
Будавалі ўсё мы—нішчыць маем права.
Хай усё затопіць нашай працы сок²⁾.

Гэта настроі, падобныя да тых, якія выяўляе і расійскі паэта Кірылаў, адбіваючы психолёгію рэвалюцыйных мас у вярхах:

„Во имя нашего завтра сожжем Рафаэля,
Музеи разрушим, растопчем искусства цветы“.

Апроч гэтага ў Чарота знаходзім адзін толькі вобраз працы—гэта касавіца:

1) „Завіруха“ стар.—19.

2) Їб—стар. 19.

... Забялелі шнуры ад кашуль мужыкоў,
 І калышуцца хваляй рады...
 Сьвіст касы, звон мянташак, брускоў,
 Ды ад ног на балоце сляды.

За пракосам пракос выплывае у міг
 З мора вечна-зялёнай травы...
 Касцоў песьціць рукою агнявей залаты,—
 Чэша променем сноп галавы.

Эх і цяжка касцом... рукі, плечы баляць,
 Хмара глянэ з-за лесу, як дым,—
 Граблі ў рукі—сухое зграбаць!..
 Ў касавіцу спачынак ня ім...¹⁾.

Гэта праца, якая ня ведае працоўных гадзін, а цягнецца ад усходу да захаду сонца. Справаджаецца яна песьнямі ды вяселасьцю, бо „ад працы ня плача наш брат“.

Нарэшце, трэба яшчэ зазначыць на нізку тыповых настрояў рэвалюцыйнай пары, якія адбываюцца ў творчасьці Чарота.

Перш за ўсё, гэта моцная вера народу ў сваю будучнасьць. „Народ ужо верыць, што будзе вялікім, што праўдаю стануць чароўныя сны“²⁾. Вера ў свае сілы:

Эх, ня трэба нам ахвяры,
 Прасіць вас ня будзем.
 Вось як зьнікнуць гэты хмары—
 Самі ўсё здабудзем“³⁾.

Вера ў абуджэньне творчага духу ў народзе:

Мы верым—узбудзіцца воляю
 Дух творчы усёй грамады...
 ...Мы створым жыцьцё нявіданае,
 Збудуем палац да нябёс⁴⁾...

Вера народа ў перамогу над голадам, калі апошні ахапіў быў Паваложжа:

Верыць ён: хутка кончацца мукі,—
 Голад зможа саха, серп і молат⁵⁾.

Вера ў сілы тых братаў, якія адарваны гранічнай мяжою:

Мы верым ў вашу сілу...
 ...Хто пабудуе мур, які-б дзяліў наш кут?

¹⁾ „Завіруха“—стар. 79.

²⁾ Іб.—стар. 12.

³⁾ Іб.—стар. 107.

⁴⁾ Іб.—стар. 9.

⁵⁾ Іб.—стар. 74.

Зруйнуем мы яго дашчэнту там і тут,
Хоць гэта дасца нам і цяжка і балюча ¹⁾.

І, нарэшце, вера ў канчатковую перамогу рэвалюцыі:

Край новы узрасьце тады на бураломе—
Машыны будзе век, ня трэба будзе конь,
Бляск электрычнаства там хмара не заслоніць,
Людзкое будзе ўсё: зямля, вада, агонь...²⁾

У гэтым апошнім і выяўляецца той ідэал, якога не заўважыў Карскі. Гэта той маяк, які стаіць на чырвонай дарозе і шлях да якога праз змаганьне і працу.

Поруч з гэтымі настроймі знаходзяць адбітак у песьнях Чарота настроі другога парадку, настроі нуды. Але гэта нуда ад імклівасьці да шырыні, нуда, якая родзіць імкненьне да няспынай працы і змаганьня:

Эх, хлопцы, жыцьцё разудалае,
Толькі сэрца вось ные праклятае...

бо... ..Вось бяда, што балота наўкола сяла,
Селі-б у чоўні... на хвалях—гайда!
Увесь-бы сьвет аплылі, была-ні-была,
Мо'-б зусім запрапала нуда! ³⁾

Ды апроч балота—

Крыжы стаяць—пакуты знак.
Там ціха сьпяць байцы за волю...
Мільёны дзетак-небарак
Там між магіл шукаюць долі... ⁴⁾

Вось галоўны куток жыцьця і настройў, які адбіўся ў творчасьці Чарота. Бядняцкая Беларусь, убогая вёска, працоўны бядняк-сялянін, яго жыцьцё ў коле змаганьня і працы, само змаганьне і рэвалюцыйныя настроі—вось той круг чаротаўскай рачавістасьці, які выяўляецца на фоне асноўнае тэмы—соцыяльнага і нацыянальнага разьняволеньня.

V

Перад намі, такім чынам, прашлі асноўныя моманты мастацкай працы Чарота—крыніцы яго творчасьці, прыёмы, пры дапамозе якіх ён успрынятае ад жыцьця ператварыў у вобразы,

¹⁾ „Завіруха“—стар. 48.

²⁾ Іб.—стар. 132.

³⁾ Іб.—стар. 94.

⁴⁾ Іб.—стар. 89.

мотывы і малюнкi, нарэшце тыповая чаротаўская рачавістасць, як рэзультат яго мастацкай працы над нагляданым матэрыялам. Цяпер паўстае апошняе пытаньне: дзе-ж пазыцыя самога Чарота ў тых вобразах, малюнках і перажытках, якія ён стварыў, дзе той сьвет, якім ён асьвятляе сваю вёску, балоты, завіруху, дзе яго асабовыя адносіны да жыцьця?

Ігнатоўскі ў „Мотывах лірыкі Чарота“ гэтак вызначае грунт сьветагляду Чарота: „У жыцьці йдзе класявая барацьба ўласнікаў капіталу з людзьмі працы. Рабочыя й сяляне змагаюцца й павінны змагацца з фабрыкантамі й панамі. Павінна быць збудавана ўлада рабочых і сялян, каторая забяспечыць іх політычна-соцыяльныя правы. Адвечная барацьба паміж капіталам і працаю абавязкова закончыцца перамогаю працы¹⁾. Поўнае выяўленьне сьветагляду Ігнатоўскі бачыць у вершы „Два“, дзе Чарот увасабляе двух уладароў сьвету: капітал і працу, якія з веку ў век змагаліся, „гулялі сьмерці баль, каб славы ўзяць вянок“. Праца перамагае. „І вось на полі тым, дзе скончан бой вялікі, пабеды йграе гымы убогі пастушок“²⁾. Бязумоўна, Чарот пад тым сьцягам, дзе напіс: „Уладыка сьвету—Праца“.

Але гэта крыніца індывідуальнага сьвету ў Чарота мае свой уласьцівы яму колер. Перш за ўсё, яны ў бязьмерным каханьні свайго краю. У гэты колер задушэўнага каханьня атулены і ўсе вобразы спрадвеку заплаканага краю. І калі Чарот на чужыне ў 17 годзе казаў, зьвяртаючыся да бога:

Каб ведаў ты толькі, як край свой кахаю,
Як міл ён для сэрца майго,—
Заўсёды я думкай ў тым краі вітаю,
Я толькі живу для яго...³⁾,

то ў 19 годзе вуснамі ўбогага пад крыжам ён кажа:

О, краю мой родны, усімі забыты!—
Я, сын твой, цябе не забуду.
Хай буду я куляй варожай забіты,—
Ня кіну таго, хто паіў і карміў.
Ня кіну ніколі цябе, мая вёска!
Пад крыжам лешп лягу ў зямліцы сваёй!!!⁴⁾

1) Ігнатоўскі—„Мотывы лірыкі Чарота“, стар. 27.

2) „Завіруха“—стар. 40.

3) Іб—стар. 117.

4) Іб—стар. 106.

У колер гэтага актыўнага каханьня з адценьнямі цікавага затаеннага суму ахварбованы чаротаўскія малюнкi беларускай прыроды і выяўленьні такіх пачуцьцяў, як каханьне да дзяўчыны, як веры народнай у русалак (вершы „Сьветлая ноч“, „Вечарам“, „На могiлках“, „Русалка“, „Вясну пяю“ і інш).

Гэта каханьне, якое часамі пераходзіць у замілаваньне, узмацняецца моцнай верай у творчы дух свайго народу, таго народу, які і нядоляй празваны крыніцай жывучай вады. У вершы „Заціхне бура“, які памечаны датаю 1922 г., Чарот, зварочваючыся да народу, кажа:

Няхай рагочуць, няхай ня вераць,
Што ты, магутны, ўсіх зьмяцеш.
Мужык працоўны сам будзе мераць
Сваю зямельку ад меж да меж¹⁾.

Гэта вера ў поўнае адраджэньне Беларусі. І Чарот „у цішы вясеньнай, цёплай ночы“ бачыць нават сон, што—

...зямля апошняй скібы
Засыпала краіны той парэз,
Які мяжою быў—дзяліў адну сялібу.
На месцы тым пастаўлен здэку хрэст.
І кроўю тэй, што брызнула з глыбокай раны,
Заліўшы чырваньню увесь прастор,
Узбуджаны народ ўсім ворагам няждана
Ў адплату піша сьмертны прыговор²⁾.

Каханьне роднага краю, вёскі, беднага народу і вера ў яго сілы зьліваецца ў адно цэльнае з верай у вялікую соцыяльную будучыну, якая ў Чарота атуляецца романтичным замілаваньнем.

Дзень будучы прыдзе к нам страннікам
У адзеньні сьвятых пазалот³⁾.

Гэта чыста сялянскае з налётам, я-б сказаў, нават містычнасьці ўяўленьне будучыны падобна да таго, як адбываецца яно ў расійскага сялянскага паэты Ключова:

И хоть смерти косой тлетворною
Нам грозит из лет седых,
Он придет нерукотворный
Век колосьев золотых“.

1) „Завіруха“—стар. 131.

2) Іб.—стар. 46.

3) Іб.—стар. 6.

Шляхі да яго—абуджэньне народу, змаганьне за соцыяльнае і нацыянальнае вызваленьне, зруйнаваньне старога сьвету і праца па пабудове новага. Ё Чарот сам вызначае сваё месца на гэтых шляхах:

Я шумлівы чарот, я мяцежны бунтар,
 Я балота буджу гучным шумам,
 У вадзе я живу і абмыт дажджом хмар,
 Але змоўкнуць ня дам сваім струнам.
 Уздыму дух людзей, прабуджу іх ад сну,—
 Славу, будучнасьць я ім прарочу..
 Я мяцежны бунтар, клічу жыцьця вясну,
 Клічу к працы свабоднай і творчай¹⁾.

Яго зброя—песьня, мастацкая творчасць. Чарот ведае, які ўплыў можа зрабіць яна на масы, бо чуў, як пасья сьпеваў лірніка-старца народ закрычаў: „Хай казацтва живе, як ўпярод, хай живе атаман іх вялікі!“²⁾ Мастацкая творчасць—гэта зброя клясавага змаганьня. Ё поэта любіць песьню-кліч. Ё ён заклікае народ абудзіцца, з ёю зьвяртаецца да каваля, ара-тага, кабеты вясковай, моладзі, да тых, што плакалі над Раг-недаю, і да маладых песьняроў. Усіх ён імкнецца ўзбунтаваць, узняць на змаганьне, на працу. Ё ці трэба казаць, што яго кліч не застаўся голасам у пустыні. Ужо адно існаваньне Маладняка, яго пашырэньне і разьвіцьцё сьцьвярджае правільнасьць чаротаўскай пазыцыі ў мастацкай творчасці. Але гэта ня толькі ад закліканьняў, а і ад таго, што сама Чарот—сын працы, што ён сам ідзе „цяжкім шляхам між лясоў краіны, порасьлем балот“ у даль. Ё ідзе, шукаючы новага сьвету і
 У ясны дзень і непагоду
 Кладу я шлях свайму народу,
 Пакуль ў сьнягох жыцьця ня згіну³⁾.

Ё ідзе наперад, не баючыся „мяцеліцы сьвінцовых куль“, дзея таго, каб пралажыць шлях свайму народу. Часамі ў гэтым шуканьні поэта блукае „між небам і зямлёй, вобмацкам шукаючы долі, блукае з жаданьнем разьбіць „потнае вакно вялікай будучыны і глянуць, якія колеры хварбуе новы сьвет“⁴⁾.

1) „Завіруха“ стар.—11.

2) Ёв. стар.—92.

3) Ёв. стар.—15.

4) Ёв. стар.—22.

Часамі сьпеў душы—віхура
 Прымусіць доўга быць панурым,
 Нібы бяздольну сірацінку¹⁾.

Але поэта ня спыняе свайго цяжкага шляху, бо ён ба-чыць, „як красуе жыта, як ярынка сьцэле поле“, там, дзе ўчора слаўся воблакам дзірван, як „ходзіць брат па волі і сам сабе ня верыць, што цяпер ён пан, што ён пан вялікі сваёй шчырай працы, што сабе будзе ён цяпер палацы“... Тут крыніца яго новых уздымаў, тут крыніца новай энэргіі, якая ўліваецца ў ду-шу поэта.

І я зноў дыбаю, іду без супачыну.
 Назад паглядаю ці ідзе народ...
 Сьлед мой шлях паката, сьлед мой не загіне,
 Хоць яго і топча захад і усход²⁾.

Сьмела й адважна тады ляціць песьня Чарота. Яе водга-лас „віхрам у полі скача“, і чаротаўскае „я“ зьліваецца ў ма-гутнае „мы“. У ім яно бястрашна. Будучы-ж адно, адданае на волю самому сабе, яно атуляецца сумам, яно гучыць дысо-нансам:

Я нейкім чорным туманом
 Усё жыцьцё сваё спавіты...
 ...Ізноў пад гукі лірных струн
 У чорных колерах ўсё бачу...
 Сьмяюся моцна, як лясун...
 І ціха...ціха...ціха плачу³⁾.

Як гэтыя радкі ня вяжуцца з яго закліканьнямі:

Гдзе пець песьні нам сумныя, нудныя,
 Краю даволі ўжо сьлёз!

Дзьве плыні адчуваюцца ў тых тонах, якімі асьвечвае Чарот свае вобразы, малюнкi і перажыткі. Адна—гэта бунтар-ска-рэвалюцыйная, оптымістычная, а другая — індывидуальна-пэсымістычная, з якой і выплывае прынцып падымаць заслону бу-дучыны праз выяўленьне чорных хварб рачавістасьці і праз іх адмаўленьне. Падобна да расійскага поэта Кірылава, у Чарота ў першы пэрыод яго творчасці няма яшчэ згоднасьці між „я“ і „мы“. „Мы“ Чарота зьмяшчае ў сабе і грукат машын і песьні фабрык.

1) „Завіруха“—стар. 53.

2) Іб.—стар. 15.

3) Іб.—стар. 89.

Мы пад грукат машын песьні фабрыкаў
Пераскочым курган і бяздоньне балот...

А „я“ яго абмяжоўваецца толькі „вольнай шыр’ю палёў“ і яму хочацца з ветрам-хватам пранесьціся па краі, прывітаць вольну шыр і памаліцца песьняй ліры на „незасеяны пустыр“¹⁾, а не пераскакваць, як гэта гучыць ад „мы“.

„Я“ і „мы“ Чарота сынтэзуюцца толькі ў агульнай рэволюцыйна-романтычнай настраёвасьці, як адбітку валявой мэта-імкнёнасьці ў заўтрашняе.

Вось той індывідуальны сьвет, які пралівае Чарот на сваю творчасць першага пэрыоду.

Прасачыўшы па ўсіх этапах лірыку Чарота пэрыоду 1917-22 гадоў, можна сказаць, што Чарот у гэты пэрыод зьяўляецца песьняром рэволюцыйных настрояў і пачуцьцяў, а ня мыслі. „Дума ня йдзе на пажытак“, кажа ён сам у вершы „Да працы“. Гэта песьняр-актывісты і трыбун. Яго песьня—гэта зброя рэволюцыйнай уплывовасьці на масы. Яго поэзія звязана з родным краем, вёскаю, хатаю, загонам, з рэволюцыйным бядняцкім сялянствам, якое йдзе за рабочымі, з яго жыцьцём, працаю і змаганьнем. Ё ўсё значэньне творчасці Чарота першага пэрыоду ў тым, што яна сваім „гучным шумам“ у нашу народніцкую па духу поэзію ўнесла першую плынь нова-сялянскай рэволюцыйнай сьветасьці. Чарот першы на беларускіх загонах ажыцьцёвіў на практыцы марксыцкі погляд на літаратуру, як на зброю клясавага змаганьня. Ён-жа першы даў пачатак „злучэньню гукаў ліры з посьвістам кос у адзін нячутны хор“—пачатак мастацкай творчасці, як зброі рэволюцыйнага выхаваньня працоўных беларускіх мас. У гэтым маладнякізм Чарота—песьняра паўстаўшай беларускай сялянскай беднаты.

Я пяю, што пяе селянін.

А ты чуеш? Ёграе заводаў гудок,

Ў кузьні гучна зьвініць каваля малаток,—

Пра адно мы пяём, як адзін.

¹⁾ „Завіруха“—стэр. 127.